

AZ ELSŐ „JOG ÉS NYELV” KUTATÁS HAZÁNKBAN

THE FIRST 'LAW AND LANGUAGE' RESEARCH IN HUNGARY

VINNAI EDINA¹

Az alábbi tanulmány azt az empirikus kutatást ismerteti, mely hazánkban először vizsgálta a jog és nyelv kapcsolatát a beszélt jogi nyelv területén. A kutatás 2000 és 2003 között Miskolcon zajlott jogászok és nyelvészek közreműködésével, és az amerikai szakirodalomban a hetvenes évek óta ismert „jog és nyelv” irányzatba illeszthető. A tanulmány első fele a kutatás részleteit, míg a második rész annak néhány eredményét ismerteti. Végezetül a 2014 szeptemberétől hasonló témakörben induló négyéves OTKA-kutatás célkitűzéseiről olvashatunk.

Kulcsszavak: „jog és nyelv” irányzat, szaknyelv/jogi nyelv, tárgyalótermi diskurzus vizsgálata, igazságügyi nyelvészet, a jogalkalmazás nyelvi modellje

The present study gives a review of the first empirical research in Hungary revealing the connection between law and language in the field of spoken legal language. The research was carried out in Miskolc between 2000 and 2003 in the cooperation of lawyers and linguists, as an example of the „law and language” research field well-known in the United States from the 1970s. The first part of the study deals with some details of the research while in the second part some results are presented. Finally, goals of the new four-year long OTKA research starting in September 2014 in the same topic are shown.

Keywords: 'law and language' movement, legal language, courtroom studies, forensic linguistics, linguistic model of adjudication

Bevezetés

A jog és a nyelv kapcsolódásának vizsgálata az angolszász szakirodalomban a hetvenes évek óta a „jog és nyelv” néven ismertté vált kutatási terület központi témája. Interdiszciplináris kutatási területről lévén szó, számtalan irányzat, leágazás sorolható e területhez, melyek számbavétele sem egyszerű feladat. (A „jog és nyelv” irányzat területeinek rendszerezéséről lásd Vinnai 2014b.) Mindenesetre már a kezdetektől, az 1970-es évektől az egyik legtöbbet kutatott terület a tárgyalótermi diskurzusok vizsgálata („courtroom studies”) volt, amihez később csatlakozott – az alkalmazott nyelvészet egyik területeként – az igazságügyi nyelvészet („forensic linguistics”) nevű irányzat, ami alapvetően nyelvész szakértők bevonását jelenti a jogi eljárásokba, írott vagy beszélt szövegek elemzésére (hasonlóan az orvosszakértők tevékenységét felölelő igazságügyi orvostanhoz). Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy – csakúgy, mint a „jog és nyelv” területet – az igazságügyi nyelvészetet is nehéz körülhatárolni, és a különböző elnevezések sokszor átfedik egymást. A Germanic Society for Forensic Linguistics 2014 szeptemberében Mainzban rendezett konferenciáján a különböző országok gyakorlata

¹ VINNAI EDINA

PhD, egyetemi adjunktus

Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet

Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék

3515 Miskolc-Egyetemváros

edinavinnai@gmail.com

alapján az a kép rajzolódott ki, hogy számos országban az igazságügyi nyelvészet a „jog és nyelv” irányzat szinonímjaként használatos, míg másutt – így Magyarországon is – annak egyik részterületeként értelmezik. Végezetül a „jog és nyelv” irányzat harmadik legjellemzőbb területeként említhetjük a diskurzuselemzést, melynek keretében a bíróságon vagy más jogi környezetben zajló diskurzus-stratégiákat vizsgálják a kutatók. A diskurzuselemzéshez egyre nagyobb számban köthetők olyan írások, melyek a bíróságon vagy más jogi környezetben zajló diskurzus-stratégiákat vizsgálják, többek között azt, hogy a jogászok hogyan használják a nyelvet a hatalom és elnyomás eszközeként.

Magyarországon jelentős késéssel indultak el a jog és a nyelv lehetséges kapcsolódási pontjait vizsgáló kutatások. Az 1960-as évektől kezdődően ugyanis – más országokhoz hasonlóan – hazánkban is először az írott jogi nyelv vizsgálatára fókuszáltak, méghozzá jellemzően a nyelvészek, majd csak később, az 1980-as évek végén mutatkozott érdeklődés a beszélt jogi nyelv vizsgálatára is, akkor már nyelvészek és jogászok részéről egyaránt. (E folyamat részletes bemutatását lásd Vinnai 2014a.)

Az első olyan empirikus kutatás, melynek már a beszélt jogi nyelv vizsgálata volt a deklarált célja, a Miskolci Egyetem két tanszékének együttműködésében zajlott 2000 és 2003 között. A Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék, valamint az Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék két-két munkatársa (Szabó Miklós és Vinnai Edina, valamint Dobos Csilla és Sajgál Mónika) vett részt a *„Nyelvhasználat a jogi eljárásban. Nyelvi átfordítás és ténykonstitúció a jogi tényállás megállapításának folyamatában”* című FKFP-kutatásban, de joghallgatókat és nyelvész hallgatókat is bevontunk a kutatás egyes fázisaiba. A következőkben ezen kutatás célkitűzéseit, megvalósításának folyamatát és nehézségeit, valamint néhány eredményét fogom ismertetni. Részletes jogi és nyelvészeti elemzéseket a 2010 nyarán megjelent tanulmánykötetben tettünk közzé (Szabó 2010).

1. A kutatás célkitűzései, eszközei és az alkalmazott módszerek

A kutatásban arra törekedtünk, hogy feltárjuk és elemezzük azt a ténymegállapítási, jogalkalmazási folyamatot, ami a büntetőeljárásokban a rendőrségi és bírósági bizonyítás során zajlik, és amelynek folyamán a jogi eljárásban részt vevő laikus személyek hétköznapi nyelven előadott narratívái jogi szaknyelven megfogalmazott tényállásokká fordítódnak át. A kutatás céljaként kettős feladatot jelöltünk meg: egyrészt a laikus és a professzionális beszédmód nyelvi jegyeinek feltárását, másrészt annak vizsgálatát, hogy a hatalom és kényszer jelenléte a diskurzusban milyen hatást gyakorol a ténymegállapítás folyamatára. Mindezt alapvetően inkább intenzív, mintsem extenzív módon képzeltük el, azaz elsősorban nem arra kívántunk törekedni, hogy minél nagyobb esetszámot vonjunk be a kutatásba, hanem hogy egy-egy esetet a lehető leghosszabb ideig kövessünk az eljárás folyamatában, és a lehető legmélyebben dolgozzunk fel. A kutatás várható eredményei tekintetében már a pályázatban rögzítettük, hogy közvetlenül hasznosítható eredményeket nem remélhetünk, hiszen olyan alapkutatásra vállalkoztunk, melynek nincsenek előzményei hazánkban, célja ezért „csupán” a figyelem felhívása egy új kutatási területre és további kutatásokra való inspirálás lehet. Ugyanakkor interdiszciplináris kutatásról lévén szó, eredményei idővel mind a jogi, mind az alkalmazott nyelvészeti kutatás és oktatás részét képezhetik.

A pályázatban vállaltakat a három év alatt kisebb módosításokkal ugyan, de alapvetően teljesítettük. Egy olyan, hazánkban eddig egyedülálló kutatást végeztünk el, aminek köszönhetően elmondhatjuk, hogy Magyarországon is megkezdődtek a más országokban már évtizedek óta tartó, a jog és a nyelv kapcsolatát empirikusan vizsgáló kutatások.

Emellett a kutatás további kiemelkedő hozadéka, hogy az adatgyűjtés eredményeként összesen több mint 18 órányi hanganyag készült, ebből 14 és fél óra rendőrségi kihallgatásokon, 4 óra pedig bírósági tárgyalásokon. Ez az adatbázis lehetővé teszi, hogy a jogi környezetben zajló nyelvhasználatot akár nyelvész, akár jogi végzettségű kutatók tovább vizsgálhassák, saját szempontjaik szerint elemezhessek. Ennek első példája a már hivatkozott 2010-es tanulmánykötet, melyben a kutatásban résztvevők összefoglalják a jog és nyelv kutatások angol és német nyelvterületen történt fejlődését, és jogi, illetve nyelvi szempontból elemzik a kutatás eredményeit.

Az empirikus kutatás során hangfelvételeket készítettünk rendőrségi kihallgatásokon és bírósági tárgyalásokon, melynek lebonyolításába joghallgatókat is bevontunk. Ennek során az antropológiában kidolgozott résztvevő megfigyelés módszerét alkalmaztuk: egyrészt hangfelvételeket készítettünk, másrészt írásban rögzítettük azokat a megfigyeléseket, melyek a hangfelvételen nem érzékelhetők. A felvételek készítéséhez engedélyre volt szükségünk, amit a rendőrségtől meg is kaptunk egy részletes együttműködési megállapodás keretében, a bíróságon azonban nehézségekbe ütköztünk, ugyanis csak szóbeli engedélyt kaptunk a bíróság vezetőitől, és emiatt a bírák többsége nem engedélyezte a hangfelvétel készítését. Ez a kutatás eredményeként létrejött adatbázis összetételére is kihatott, hiszen – ahogy ez előbb már említettem – sokkal több rendőrségi hanganyag készülhetett, mint bírósági.

A rendőrségen a kihallgatások és szembesítések rögzítésén túl a laikus résztvevőkkel és a nyomozókkal is mélyinterjút készítettünk. A gyanúsított és tanú vonatkozásában egyrészt az általános életkörülményeit, iskolázottságát, olvasottságát próbáltuk feltárni, aminek segítségével pontosabban meghatározható a társadalmi helyzete, és ezzel összefüggésben a nyelvhasználati stílusa (mely kapcsolatra egyébként a szociolingvisztika hívja fel a figyelmet). Emellett kíváncsiak voltunk a kihallgatás során szerzett benyomásaira is, megkérdeztük, hogy mi volt a véleménye a kihallgató tisztről, megértette-e a kérdéseit, és el tudta-e mondani mindazt, amit fontosnak tartott az ügy kapcsán. A kihallgatást végző rendőröket pedig egyrészt általánosságban a kihallgatásokról, az azzal összefüggő munkájukról, másrészt a konkrét ügyel kapcsolatban kérdeztük. Hasonló interjút a bírósági tárgyalások résztvevőivel nem állt módunkban készíteni.

A hangfelvételek részletes és pontos elemzése megkívánta, hogy azokat írásba foglaljuk. Ehhez a nyelvészetben alkalmazott transzkripció, átírás sokféle lehetőségét tekintettük át, és kialakítottuk azokat a jelöléseket, melyek az eltérő (nyelvészeti és jogi) elemzések céljainak a leginkább megfelelnek. A célkitűzések között szerepelt a dokumentumelemzés módszere is, amit terveink szerint a rendőrségi és bírósági kihallgatásokon zajló szóbeli interakciók átíratainak, valamint a hivatalosan írásba foglalt jegyzőkönyvi formáinak összevetésénél alkalmazhattunk volna. Erre azonban sajnos nem nyílt lehetőségünk, mert nem sikerült az eljárási cselekményekről készült jegyzőkönyveket beszerezniük.

2. A kutatás eredményei és hasznosítási lehetőségei

Alapvetően annak a hipotézisnek az igazolására vállalkoztunk a kutatásban, hogy a nyelvi kommunikáció hatékonysága a ténymegállapítások hatékonyságának is feltétele, ezért a jogalkalmazásban a nyelvhasználati, pragmatikai törvényszerűségek tudatosítására kell törekedni, és a hivatalos személyeknek a jogi eljárásokat a nyelvi szempontokat is tekintetbe véve kell(ene) lefolytatniuk. Ennek a hipotézisnek a jogtudományi leágazása a tisztességes (fair) eljáráshoz való jog követelményeiben ölt testet: a jogi eljárások

tisztességes volta számtalan tényezőtől tevődik össze, és ezen részjogosítványok sorában egy új szempontként kell hogy megjelenjen az érthetőségnek és ezen keresztül a kiszolgáltatottság csökkentésének követelménye is. A kutatás tehát lehetővé tette, hogy a jogalkalmazás vizsgálatában olyan újszerű szempontok jelenjenek meg, amire a hazai kutatásokban eddig nem volt példa. Másrészt a jelenleg rendelkezésre álló adatbázis, a nyelvészekkel folytatott együttműködés eredményei, különösen a kutatás anyagát első ízben feldolgozó (már említett) tanulmánykötet arra is alkalmas, hogy mind az alkalmazott nyelvészeti, mind a jogi oktatásban tananyagként szerepeljen. Az alábbiakban azokat a következtetéseket foglalom össze, melyek a jogi eljárások nyelvészeti szempontú megközelítéséből adódnak, és a gyakorlatba való visszacsatolásukkal – amennyiben megértő fülekre és kedvező fogadtatásra találnak – hatással lehetnek a jövőben magukra az eljárásokra is.

2.1. A jogalkalmazás nyelvi modellje

A jogalkalmazás nyelvi modellje azt az állítást fogalmazza meg, hogy a jogi eljárásokban a nyelvi kommunikáció hatékonysága, sikeressége a ténymegállapítások hatékonyságának is feltétele. Jogi szempontból sem lehet ugyanis korrekt („fair”) az eljárás, ha nyelvi, kommunikációs szempontból nem az. Ha tehát a laikusok és a jogi szakemberek közötti interakciókban problémák, hiányosságok, torzítások merülnek fel, akkor az jelentős mértékben kihat a ténymegállapítás folyamatára, és végső soron az eljárás végső eredményére, az ítéletre is. Ezt a megállapítást – még az empirikus kutatásunk megkezdése előtt – az amerikai „courtroom studies” eredményei alapozták meg, majd a hipotézis a kutatásban rögzített hangfelvételek elemzése alapján a magyar joggyakorlatra vonatkozóan is bizonyítást nyert.

2.2. „Nyelvjáték” a jogi eljárásokban

Részben az empirikus kutatás tapasztalatai alapján úgy látom, hogy a Wittgenstein által kidolgozott „nyelvjáték” fogalma (Wittgenstein 1992: 21, 30) a jogi eljárásokra vonatkoztatva is értelmezhető. Ahogyan általában a nyelvhasználat sem pusztán szabálykövetés (azaz a nyelvi szabályok követése), úgy a jogi eljárásokban sem csupán arról van szó, hogy az eljárási törvényben rögzített szabályok mentén zajlanak az események (habár a laikusok gyakran így gondolhatják). Ahogyan a nyelv szabályai a használat során a különböző kontextusokban (nyelvjátékokban) az életformába ágyazottan folyamatosan alakulnak, úgy alakul az eljárás szempontjából releváns tények, események megítélése (és ezen keresztül a jog értelmezése) is az eljárás résztvevői között zajló diskurzusokban. Ezt a folyamatot, hogy „milyen sok múlik” az eljárásban a nyelvi megfogalmazáson, gyakran maguk a laikusok is érzékelik, de nem tudják azt hatékonyan befolyásolni, a számukra kedvező irányba terelni. Többek között erre is rávilágítanak a pragmatikai módszereket is alkalmazó amerikai jog és nyelv kutatások (például annak bemutatásával, hogy az eltérő beszédstílusok hogyan befolyásolják egy laikus narratíva hihetőségét, hogyan lehet jól megfogalmazott kérdésekkel hátrányos helyzetbe hozni egy tanút a tárgyaláson stb.).

2.3. A kritikai diskurzuselemzés szempontjai

A diskurzuselemzés kritikai irányzatának megállapításai ugyancsak értelmezhetőek és hasznosíthatóak a jogi eljárások vizsgálatában. Eszerint egy diskurzusban a megszólalás joga és módja, az egész diskurzus irányításának lehetősége nem véletlenszerűen oszlik meg az emberek között, hanem a konkrét beszédhelyzettől független hatalmi dimenziók mentén. Ezért a diskurzust mindig a hatalom és a tudás függvényében kell vizsgálni, csak hatalmi viszonyként szabad és lehet elemezni, hiszen aki egy diskurzust irányít, az valódi hatalommal rendelkezik, és épp ennek a hatalomnak a megszerzéséért folyik a harc az emberek között. Könnyen tetten érhető ez a jelenség az olyan diskurzusokban, amelyek egymással alá- és fölérendeltségben lévő személyek (pl. tanár-diák, rendőr-állampolgár, főnök-beosztott) között zajlanak, de tulajdonképpen árnyaltabb formában szinte minden hétköznapi kommunikációban jelen van. Különösen igaz ez a jelenség a jogi környezetben zajló diskurzusokra, ahol a jog önmagában egy autoriter intézmény, képviselői pedig a jog felhatalmazása alapján olyan hatalommal rendelkeznek az eljárás keretében zajló hivatalos diskurzus irányításában, ami csak egészen kivételes esetekben fordul elő más, nem jogi környezetben. A nyelv tehát nem csupán eszköz, amelyen keresztül a jogi hatalom működik, hanem a nyelv maga a hatalom a jogban. A hatalom egyszerre oka és következménye azoknak a nyelvi interakcióknak, melyek naponta lezajlanak a rendőrségi kihallgatásokon, bírósági tárgyalásokon és más jogi környezetben. A kutatás során készített hangfelvételek pontosan dokumentálják ezt az aszimmetrikus viszonyt a felek között, eltérő nyelvhasználati módjaik pedig a diskurzusban hatalommal rendelkező, valamint az alárendelt fél helyzetét egyértelműen tükrözik.

2.4. Az igazságügyi nyelvészet fejlesztésének szükségessége

A bevezetőben említett igazságügyi – vagy Kenesei jelzőit használva: bűnügyi vagy kriminalisztikai (Kenesei 2003:63) – nyelvészettel hazánkban Nagy Ferenc foglalkozott elsőként (Nagy 1980), napjainkban pedig Kontra Miklós munkásságát említhetjük, aki egyik írásában bírósági eljárásokból vett példákkal illusztrálja, mennyire nem elfogadott még hazánkban az a más országokban már bevett gyakorlat, hogy nyelvészeket szakértőként rendelnek ki az eljárásokban. Az egyik általa említett legmeglepőbb példa az, amikor a bíró elutasította azt a nyelvészeti szakvéleményt, mely szerint nem ugyanaz a jelentése annak az állításnak, hogy a vádlott „más útlevelével lépett be Magyarországra”, mint annak, hogy a vádlott „másik útlevelével” jött hazánkba, mivel több útlevelnek is jogos birtokosa volt – holott ez a különbség egy nem nyelvész számára is elsőre egyértelműnek tűnik. Egy másik esetben a Szivárvány Társulás a Melegek Jogaiért nevű egyesületet arra hivatkozással kötelezte a bíróság nevének megváltoztatására, és tagadta meg egyben a bejegyzését, hogy a „melegek” kifejezés bizalmas jellegű, nem felel meg a köznyelvi, nyelvhelyességi, névszabatosági követelményeknek. Mindezt annak ellenére tette, hogy a MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa szakvéleményében úgy nyilatkozott, hogy „a *meleg* a köznyelvben széleskörűen használt, tehát köznyelvi szó, és nyelvhelyességi aggályok sincsenek vele szemben” (Kontra 2003: 325–327).

Kontra azt állítja, hogy a magyar jogi eljárásban továbbra is az a naiv szemlélet uralkodik, miszerint a jogot végzett szakemberek nyelvi ismereteiben és nyelvhasználatában semmilyen kivétlnivalót nem lehet találni, és szükségtelen azon gondolkodni, hogy a jogászok vajon birtokában vannak-e egy másik tudomány, nevezetesen a nyelvtudomány ismeretanyagának és eredményeinek. Holott véleménye

szerint a bírók, ügyvédek, ügyészek igenis laikusok nyelvészeti kérdésekben, és nem rendelkeznek azokkal az ismeretekkel, amelyek az ilyen szakkérdések megítéléséhez szükségesek. Hazánkban is lenne igény tehát egyrészt az igazságügyi nyelvészet erőteljesebb elméleti megalapozására, de különösen fontos lenne nyelvész szakértők gyakoribb alkalmazása a jogi eljárásokban, amire – nem meglepő módon – a kutatás során rögzített eljárások egyikében sem láttunk példát.

2.5. A laikusok tájékoztatáshoz való jogának (nem) érvényesülése

A kutatás hangfelvételeinek elemzése azt mutatja, hogy a laikusok figyelmeztetése a jogszabályokban előírtaknak megfelelően történik ugyan, azok valódi célja mégsem valósul meg maradéktalanul (Vinnai 2012). A felvételek egyértelműen bizonyítják, hogy a büntető-eljárásjogi törvényben és az ahhoz kapcsolódó rendeletekben leírt rendelkezéseket a nyomozók és a bírák betartják, sokszor azonban azok közlésének módja, stílusa jelentéktelenné teszi a szöveg mondanivalóját. Ezt természetesen rendkívül nehéz bizonyítani, hiszen magában a jegyzőkönyvben valóban szerepel a figyelmeztetés szövege (még véletlenül sem lehet azokat kihagyni, hiszen a számítógépen kitöltendő jegyzőkönyvminta már eleve tartalmazza a figyelmeztetéseket, azok közül a nyomozónak csak ki kell választania az éppen kihallgatott személy szempontjából irányadót), sőt, mint a felvételekből kiderül, azok valóban el is hangzanak. Így még a hangfelvételek leírt formáiból sem lehetne igazolni ezen állítást, ez csupán a felvételek meghallgatásából derül ki. A gyakorlat tehát megfelel a törvény szigorú követelményeinek, de a figyelmeztetések mégsem töltik be azt a funkciót, amire eredetileg megalkották őket.

2.6. Intralingvális átfordítások

A rendőrségi és a bírósági jegyzőkönyvezés gyakorlatára vonatkozóan azt lehet megállapítani a felvételek elemzéséből, hogy az előbbi esetben a kérdés-felelet-gépelés, az utóbbinál pedig a kérdés-felelet-diktálás módszere nagymértékben torzítja az eredetileg elhangzó narratívát. (A jegyzőkönyvezés hasonló, holland eljárásokban alkalmazott gyakorlatáról ír Komter 2003: 201–213.) Ez az ún. intralingvális átfordítási folyamat (nyelven belüli átfordítás a laikus és a jogi nyelv kódja között) végigkíséri a jogi eljárások egész folyamatát, majd az eljárás végén, az ítéletben – jó esetben – megtörténik egy bizonyos fokú „visszafejtés” jogi nyelvről laikus nyelvezetre. (Az átfordítások típusairól és jellemzőiről lásd Jakobson 1972: 424–434.) A legmeghatározóbb ez a folyamat a rendőrségi kihallgatásokon zajló jegyzőkönyvezés során, hiszen itt történik meg első ízben a laikus elbeszélés jogi szöveggé való átalakítása. Az eljárás későbbi szakaszaiban ezek a jegyzőkönyvek már úgy jelennek meg, mint a laikus narratíva egyenértékű megfelelői. Ezért is kiemelkedő a jelentősége a rendőrségi jegyzőkönyvezés gyakorlatának, mely azonban számos problémával terhelt. Ezek közül a legfontosabb, hogy a kihallgatást végző nyomozótiszt munkájával szemben túl sok elvárás fogalmazódik meg, melyeknek nem lehet egyszerre és egyforma mértékben megfelelni. A bíró munkája a jegyzőkönyvezés szempontjából lényegesen egyszerűbb: egyrészt a bíró már csak a rendőrségi jegyzőkönyvhöz képest felmerülő eltéréseket, ellentmondásokat jegyzőkönyvezi, másrészt a hangszalagra diktálás (amivel a kutatás során találkoztunk) önmagában is könnyebbé teszi a feladat ellátását. Ugyanakkor a tárgyaláson elhangzó laikus történeteket, a bíró és a laikus között zajló interakció egészét a bírósági jegyzőkönyv még kevésbé adja vissza, mint a rendőrségi. A jogi eljárásban zajló sorozatos intralingvális átfordítások tehát jelentősen

rontják a laikusok esélyeit annak megértésében, hogy mi zajlik az eljárás folyamán, így növelik kiszolgáltatottságukat és csökkentik a joghoz való hozzáférésük esélyeit.

3. A kutatás folytatása 2014–2018 között

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a miskolci MANYE konferencia (2014. január) óta eltelt időben sikerrel pályáztunk egy újabb, ezúttal az OTKA által finanszírozott kutatásra (OTKA K-112172), így lehetőségünk nyílik arra, hogy 2014 szeptemberétől 4 éven át, részben a korábbi résztvevők közreműködésével folytassuk a megkezdett munkát. Ezúttal egy nagyobb létszámú kutatói csapat dolgozik együtt, melynek tagjai a jogtudomány, a nyelvtudomány és az informatika képviselőiként vállallnak feladatokat (vezető kutató: Szabó Miklós, részt vevő kutatók: Gedeon Magdolna, Kurtán Zsuzsa, Pázmándi Kinga, Sajgál Mónika, Szendi Attila, Vincze Veronika, Vinnai Edina, Zódi Zsolt, továbbá később csatlakozott külső kutatóként Dobos Csilla, Farkasné Puklus Márta és Markovich Réka).

A kutatás már címében (*A tisztességes eljárás nyelvi aspektusai. A jogi nyelv hatása a joghoz való hozzáférés érvényesülésére*) és célkitűzéseinek megfogalmazásában is a korábban megkezdett úton halad tovább, ezúttal nagyobb hangsúlyt fektetve a tisztességes (fair) eljárás, valamint a joghoz való hozzáférés nyelvi dimenzióira és azok érvényesülésének akadályaira. A büntető eljárásjog alapvető követelménye, hogy a bűnösség megállapítására és a szankciók kiszabására csak olyan eljárás eredményeként kerülhessen sor, amely védelmet biztosít az állami túlhatalommal szemben, a joghoz való hozzáférés pedig arra a tényre világít rá, hogy bár a jogszabályok kihirdetése révén a joganyag és a jogérvényesítés eszközrendszere elvileg és formailag bárkinek egyformán rendelkezésére áll, e lehetőséggel nem egyenlő esélyekkel élünk. Az egyenlőtlenséget a vagyon/jövedelem és a műveltség/iskolázottság független szociológiai változói magyarázzák a legkiemelkedőbben, de azt is látni kell, hogy az „anyanyelvi kompetencia” nem foglalja magában a „(jogi) szaknyelvi kompetenciát”. Fontos elvárás, hogy a jogi eljárás laikus résztvevői ne kerüljenek kiszolgáltatott, alárendelt helyzetbe pusztán azért, mert nem értik azt a (szak)nyelvet, amelyen a professzionális résztvevők hozzájuk beszélnek.

A jogszabályokban, közigazgatási határozatokban, bírósági ítéletekben vagy a jogi eljárások során használt jogi nyelv ugyanis a laikusok számára gyakran érthetetlen, követhetetlen szövegfolyamként jelenik meg, a híradásokban pedig a jogi nyelvezet egyszerűsítése gyakran torzítást eredményez a szöveg tartalmában. A nyelvészek és a laikusok körében is időről időre visszatérő elvárásként jelenik meg az az igény, hogy a jogi nyelv legyen közérthetőbb. A külföldi és hazai szaknyelv kutatások ugyanakkor arra hívják fel a figyelmet, hogy minden szaknyelv (így a jogi is) alapvetően valamely hivatás céljait szolgálja, és nem feltétlenül a közérthetőség vagy „szépség” kell, hogy legyen az elsődleges elvárás velük szemben. A jogi nyelv azonban különleges helyzetben van más szaknyelvekhez képest, hiszen még kevésbé lehet egy szakma vagy hivatás „belügye” (ahogyan például az orvosi nyelvet sem csupán az orvosoknak kell érteniük): a jogi szaknyelvvvel kapcsolatban a legerősebb az az igény és elvárás, hogy mindenkinek kompetensnek kell abban lennie, ha nem akar kiszolgáltatottá válni az intézményeknek, s ha a jog által számára is kínált eszközrendszerrel maradéktalanul élni szeretne. A kutatás tehát a következő kérdésekre keresi a választ: 1. kimutatható-e olyan különbség a jogi és a laikus nyelvhasználat között, amely akadályt gördít a megértés elé; 2. ha vannak ilyen akadályok, azok eredményez(he)tik-e a tisztességes eljárás és a joghoz való hozzáférés

követelményének sérülését; 3. ha ezen veszélyek realitása igazolható, milyen javaslatok tehetők azok kikerülésére és az eljárások korrektségének, elérhetőségének fokozottabb biztosítására.

A kutatás célkitűzései között szerepel továbbá a magyar jogi nyelv (beszélt és írott változatainak) rendszeres, szisztematikus leírása, vagy legalábbis az első lépések megtétele ez irányban. Megpróbáljuk feltárni, hogy a magyar jogi nyelv milyen specifikus jellemzőkkel bír a hétköznapi nyelvhez képest, és milyen különbségek tárhatók fel a jogi, illetve a hétköznapi kontextusban zajló diskurzusok között. Ennek érdekében a rendelkezésünkre álló korpuszok (jogszabálytár, döntvénytár, Magyar Nemzeti Szövegtár, továbbá egyéb, már meglevő és még megszerzendő beszélt nyelvi szöveganyagok) elemzése a feladatunk, elsősorban számítógépes és hagyományos, kvalitatív és kvantitatív nyelvészeti elemzésekkel, másodsorban történeti, összehasonlító és (jogi) analitikai módszerek alkalmazásával. Végezetül a kutatás fontos vállalása a „Magyar Jogi Nyelv” címen tervezett folyóirat elindítása, ami a jogi nyelvnek a közfigyelem középpontjába állítását és a jogi nyelvművelés ügyét is szolgálhatná.

Irodalom

- JAKOBSON, Roman 1972. Fordítás és nyelvészet. In: Uő: *Hang – jel – vers*. Budapest: Gondolat.
- KENESEI István 2003. Jogi szemantika: problémafelvetés és kutatási program. *Világosság*. 44. évf. 11–12.
- KOMTER, Martha L. 2003. The Construction of Records in Dutch Police Interrogations. *Information Design Journal*. 11. évf. 2–3. 201–213.; Magyarul: Rendőrségi kihallgatási jegyzőkönyvek összeállítása Hollandiában. (Ford.: Szabó M.) In: Szabó M. (szerk.) *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. [Prudentia Iuris 28.] Miskolc: Bíbor, 2010. 137–151.
- KONTRA Miklós 2003. (szerk.) *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest: Osiris.
- NAGY Ferenc 1980. *Kriminálisztikai szövegnyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SZABÓ Miklós 2010. (szerk.) *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. [Prudentia Iuris 28.] Miskolc: Bíbor.
- VINNAI Edina 2012. A jegyzőkönyvezés gyakorlata egy empirikus vizsgálat tükrében. In: *A Collegium Doctorum konferencia kiadványa*. Miskolc: Bíbor.
- VINNAI Edina 2014a. A magyar jogi nyelv kutatása. *Glossa Iuridica. A magyar nyelv és a magyar jogi műnyelv megújulása*. 1. évf. 1. 29–48.
- VINNAI Edina 2014b. Jog és nyelv – nyelv és jog. In: Fekete B. (szerk.): *Tanulmányok a kortárs jogelméletéről* (megjelenés alatt).
- WITTGENSTEIN, Ludwig 1992. *Filozófiai vizsgálódások*. Budapest: Atlantisz.